

Altıparmak Hukuk
LAW OFFICE

Kirleten Öder İlkesi
Kapsamında
Karbon Fiyatlandırması
Bilgi Notu

Stj. Av. Defne SOYER

İçindekiler Tablosu

Giriş	3
Çevre Hukukunda “Kirlenen öder” İlkesi	4
Önleme İlkesi	4
İhtiyatlılık İlkesi	4
Entegrasyon İlkesi	5
Sürdürülebilir Kalkınma İlkesi	6
Katılım İlkesi.....	6
İşbirliği ve Eşgüdüm İlkesi	7
<i>Kirlenen Öder İlkesi Tarihi Gelişimi</i>	7
<i>Kirlenmek Ne Demektir?</i>	8
<i>Kirlenen Nasıl Ödeyebilir?</i>	8
<i>Kirlenen Öder Prensibindeki Sorunlar</i>	9
Kirlenen Öder İlkesi ve Sorumluluk	10
<i>Sorumluluk Nedir?</i>	10
<i>Hukuki Sorumluluk Nedir?</i>	10
<i>Çevre Hukuku Açısından Sorumluluğun İncelenmesi</i>	11
<i>Çevresel Zarar Sorumluluğu</i>	11
<i>Yeni Etik Anlayışı</i>	11
<i>İklim Etiği</i>	12
İklim Değişikliğinde Eşitlik ve Ortak Sorumluluk Anlayışı	13
<i>İklim Değişikliği İle Mücadelede Emisyon Azaltımı</i>	13
<i>Uluslararası Anlaşmalar</i>	13
<i>İklim Adaleti ve Adil Dönüşüm</i>	14
Kirlenen Öder Prensibi Çerçevesinde Karbon Emisyonu; Karbon Fiyatlandırması Nedir?	15
Karbon Vergilendirmesi	16
<i>Karbon Vergisi Nedir?</i>	16
<i>Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması (SKDM)</i>	17
Emisyon Ticaret Sistemi (ETS)	17
Emisyon Ticaret Sistemi Uygulamaları	19
<i>Avrupa Birliği Emisyon Ticaret Sistemi</i>	19
Avrupa Birliği ETS Tarihi Süreç	19
Avrupa Birliği ETS Günümüz	19
Ücretsiz Tahsisatlar Sorunu	20
Diğer Emisyon Azaltım Teşvik Uygulamaları	20
Dünyadaki Emisyon Ticaret Sistemleri	21
Fransa Örneği.....	22
ETS Sistemindeki Sorunlar	22
Sisteme Eleştirel Bir Bakış: “Kirlenen Öder İlkesi” Yerine “Önlem Alma” ve “İhtiyatlılık” İlkeleri	23
Kaynakça	24

Giriş

Kirleten öder prensibi sorumluluk etiğinden çıkmış bir ilkedir. Kendi dışındakilere zarar vermiş kişinin bu eylemin sorumluluğunu almasını öngören bu ilke, çevre hukukunun temel ilkelerindedir. İnsan kendi dışındakileri “çevre” olarak tanımlamaktadır ve doğa günümüzde çevre tanımına sıkışmış durumdadır. Bu durum insanın doğaya yabancılaşmasına ve özünden kopmasına yol açmıştır. Kirleten öder prensibi kişileri kirletmemeye teşvik etmek için vardır. Ancak doğayı kirletmenin hepimize zarar verdiğinin bilincinin oluşması ve kirliliği oluşmadan engelleyebilmek için Çevre hukukunun diğer temel ilkeleri olan ihtiyatlılık ve önlem alma ilkelerinin, kirleten öder prensibine göre öncelenmesi gerekmektedir. Çünkü önce doğaya zarar vermemek için kirletmemek, önlemleri almak şarttır. Ancak önlem alarak, kirliliği oluşmadan engelleyerek doğayı gerçek anlamda kirletmemek mümkündür.

Sanayi Devriminden itibaren doğaya salınan sera gazları ile doğanın dengesine insan eliyle verilen zararlar artmaktadır. Günümüzde iklim değişikliği her geçen gün artan afetler ile daha çok anlaşılmaya başlanmış ve konu ile ilgili çözüm arayışları hızlanmıştır. Uluslararası anlaşmalar ile iklim değişikliğine uyum ve sera gazı emisyonlarının azaltımı hedefleri tartışmaların merkezine taşınmıştır. Uluslararası düzeyde çevresel etkilerle mücadele etmek için herkesin ortak bir sorumluluğu olduğu, ülkelerin ve toplumların birlikte çalışması gerektiği kabul edilmiştir. Günümüzde karbon fiyatlandırması en etkili çözümlerden biri olarak görülmektedir. İklim değişikliği kapsamında kullanılan “ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk” terimi bu mücadelede ortak hedeflere sahip olunduğu ancak hedeflere ulaşmak için farklı stratejiler, kaynaklar ve politikalar izlenebileceği anlamına gelmektedir. Bu nedenle karbon fiyatlandırması ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir.

Ekonomik kaygıları gözeten şirketler işletme giderlerini hesaplarken karbon vergilerini veya tahsis yöntemiyle Emisyon Ticaret Sistemi'nde (ETS) almaları gereken karbon miktarını hesaplamak zorunda kalıyorlar. Peki ekonomi politikaları ile iklim değişikliğine insan kaynakları etkileri azaltmak mümkün mü? Kirleten gerçekten ödüyor mu? Ödenen tutarlar kirliliği karşılıyor mu? Yaklaşık 20 yıllık tarihiyle daha oluşum aşamasında olan karbon fiyatlandırmaları, her geçen gün gelişmekte ve etkileri gözlemlenmektedir.

Çevre Hukukunda “Kirleten öder” İlkesi

Çevre hukukunun temel ilkeleri, çevre hukukuna temel oluşturan, bu hukuk dalının bağımsız bir alan olarak gelişmesinde ve kendine özgü bir karakter kazanmasında belirleyici olan ilkelere dir. Önleme ilkesi, ihtiyat ilkesi, kirlenen öder ilkesi, sürdürülebilir kalkınma ilkesi, katılım ilkesi, entegrasyon ilkesi ve işbirliği ilkesi çevre hukukunda başlıca ilkelere dir.¹

Çevre Hukuku temel ilkelerinin açıklandığı aşağıdaki alt başlıklarda, Haklar ve Araştırmalar Derneği'nin Ekim 2021'de yayınlanan Prof. Dr. Ahmet M. Güneş'in hazırladığı “Ulusal ve Uluslararası Çevre Hukukunun Temel İlkeleri” başlıklı makalesinden alıntılar yapılmıştır.

Ulusal mevzuatta Çevre Kanunu 3. maddesinde temel ilkeler sıralanmıştır. “Çevrenin korunmasına, iyileştirilmesine ve kirliliğinin önlenmesine ilişkin genel ilkeler” belirtilmiştir. Bu ilkeler önleme, ihtiyatlılık, işbirliği, entegrasyon, sürdürülebilir kalkınma, katılım ve kirlenen öder ilkelere dir.”

Önleme İlkesi

Önleme ilkesi, korumak tedavi etmekten daha iyidir şeklinde özetlenebilecek düşünceye dayanan bir ilkedir. Çevre üzerinde olumsuz neticeler doğurabilecek faaliyetlerin olabilecek en erken aşamada engellenmesini amaçlar. Koruyucu hekim mantığına dayanan önleme ilkesi, çevre hukukunda giderici (tedavi edici) yöntemlerin yetersizliğine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Zira giderici yöntemlere öncelik verilen hallerde ortaya çıkan çevresel zararların giderilmesi, bazı hallerde çok güç veya imkânsız olabileceği gibi uzun yılları ve yüklü maliyetleri de gerektirebilir. Bu ilke, yetkili makamların henüz çevresel sorunlar ortaya çıkmadan harekete geçerek çevresel tehditleri bertaraf etmesini öngörür. Önleme ilkesi bu bağlamda, mevcut çevresel sorunların giderilmesi ile değil, aksine bu sorunlar henüz ortaya çıkmadan öncelikle engellenmesi ile ilgilidir.²

Çevre Kanunu 3. madde a bendi “Başta idare, meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları olmak üzere herkes, çevrenin korunması ve kirliliğinin önlenmesi ile görevli olup bu konuda alınacak tedbirlere ve belirlenen esaslara uymakla yükümlüdürler.”

Kirlenme yasağı başlıklı 8. madde ise “ Her türlü atık ve artığı, çevreye zarar verecek şekilde, ilgili yönetmeliklerde belirlenen standartlara ve yöntemlere aykırı olarak doğrudan ve dolaylı biçimde alıcı ortama vermek, depolamak, taşımak, uzaklaştırmak ve benzeri faaliyetlerde bulunmak yasaktır.

Kirlenme ihtimalinin bulunduğu durumlarda ilgililer kirlenmeyi önlemekle; kirlenmenin meydana geldiği hallerde kirlenen, kirlenmeyi durdurmak, kirlenmenin etkilerini gidermek veya azaltmak için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdürler.” şeklindedir.

İhtiyatlılık İlkesi

İhtiyat ilkesi, bir madde veya faaliyetin çevre açısından olumsuz etkiler doğuracağı konusunda ciddi bir şüphenin varlığı halinde bilimsel bir kanıtın ortaya çıkışı beklenmeden önleyici tedbirlerin alınmasını öngörmektedir. Bilimsel belirsizlik, ihtiyat ilkesinin ortaya çıkmasındaki en önemli etkidir. Mevcut bilimsel olanaklar ile günümüzde hala birçok faaliyetin çevresel zararlara sebebiyet verip vermeyeceğinin saptanmasında zorluklar yaşandığı düşünüldüğünde, elde kesin bir delil bulunmamasından dolayı bir faaliyetin çevreye zararlı olduğu ispatlanana

¹ [Çevre-Hukuku-Ilkeleri-tekli-sayfa.pdf \(haklarvearastirmalar.org\)](#)

² [Çevre-Hukuku-Ilkeleri-tekli-sayfa.pdf \(haklarvearastirmalar.org\)](#)

kadar zararsız olduğunu kabul etmenin çevrenin etkin korunması açısından ciddi bir zaaf oluşturacağı açıktır. Zira bir faaliyetin zararlı olduğunun ispatlanmasından sonra alınacak tedbirler, çoğunlukla geç kalınmış olma sonucunu doğuracağından yeterince etkili olamayacaktır.³

İhtiyat ilkesi birçok yönden önleme ilkesine benzemektedir. Ancak ihtiyat ilkesi, önleme ilkesinden farklı olarak bilimsel belirsizlik ve düşük düzeydeki çevresel zarar olasılıkları hallerinde de önleyici tedbirlerin alınmasını öngörür. Bu bakımdan ihtiyat ilkesi, önleme ilkesinin bilimsel belirsizlik ve düşük zarar olasılığı hallerinde uygulanma olanağına sahip yeni bir biçimi olarak nitelenmektedir.⁴

Çevre Kanunu'nda ihtiyat ilkesine açıkça hiç yer verilmemiştir. Buna rağmen mevzuatta bazı yönetmeliklerde ihtiyatlılık ilkesinin uygulama alanı bulunduğu görülmektedir. Mahkeme kararlarında da ihtiyatlılık ilkesi çevre hukukunun temel ilkesi olarak yeteri kadar korunmamaktadır.

İhtiyat ilkesi özellikle yeni kimyasallar, genetiği değiştirilmiş ürünler, yeni bir takım üretim yöntemleri alanındaki bilimsel belirsizlik taşıyan risklere karşı emniyet supabı niteliğindeki çevre merkezli temel ilke olma özelliğini taşımaktadır.⁵

Entegrasyon ilkesi

Entegrasyon ilkesi Çevre hukukunda bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesi, bütünsel bir bakış açısıyla konuların değerlendirilmesi gerektiği anlamındadır. Dış entegrasyon ve iç entegrasyon başlıkları altında ele alınmaktadır.

Dış entegrasyon, çevrenin korunmasının izole değil aksine diğer politika alanları ile bütünleştirilerek bunlarla uyumlu bir şekilde yürütülmesini öngörmektedir. Dış entegrasyon bu bağlamda, sanayi, ticaret, tarım, enerji, ulaştırma gibi alanlardaki politikaların saptanmasında ve yürütülmesinde çevrenin korunmasının da dikkate alınmasını ve bu alanlarda çevre politikası ile ilgili uyumlulaştırma ve değişikliklerin yapılmasını öngörmektedir. Bu bakımdan, entegrasyon ilkesi, sanayi, turizm enerji, ulaşım, turizm vb. alanlardaki politikaların mümkün olduğunca çevreyle uyumlu olmasını gerektirmektedir. Dış entegrasyon, çevrenin korunması gereğinin politika alanları dışında ayrıca tüm plan, mevzuat ve faaliyetlerde de dikkate alınması ve bunlara entegre edilmesini gerekli kılmaktadır.

İç entegrasyon bu bağlamda, su, hava, toprak, flora, fauna, iklim ve atmosfer gibi karşılıklı etkileşim içinde bulunan farklı unsurlardan oluşmakla birlikte çevrenin esasen bir bütünlük arz ettiği ve bu unsurlardan bazıları bakımından ortaya çıkan bozulmaların diğer unsurları da olumsuz yönde etkileyebileceği düşüncesine dayanmaktadır. İç entegrasyon, çevresel unsurların birbirinden soyutlanmadan bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmasının yanı sıra çevre ile ilgili düzenlemeler bağlamında bir uyumlulaştırmayı da gerekli kılmaktadır.⁶

2017 yılında yürürlüğe giren Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönetmeliği, entegrasyon ilkesi kapsamında sürdürülebilir kalkınmanın uygulanmasına yöneliktir. Stratejik Çevresel Değerlendirme, plan, program ve politikaların çevre üzerine olası olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi için değerlendirme yapılmasıdır.

³ [Cevre-Hukuku-Ilkeleri-tekli-sayfa.pdf \(haklarvearastirmalar.org\)](#)

⁴ [Cevre-Hukuku-Ilkeleri-tekli-sayfa.pdf \(haklarvearastirmalar.org\)](#)

⁵ <https://acikerisim.sakarya.edu.tr/bitstream/handle/20.500.12619/92331/T02682.pdf?sequence=1>

⁶ [Cevre-Hukuku-Ilkeleri-tekli-sayfa.pdf \(haklarvearastirmalar.org\)](#)

Sürdürülebilir Kalkınma İlkesi

Sürdürülebilir kalkınma ilkesi, geleneksel kalkınma yöntemlerinin çevre üzerinde yarattığı tahribata bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilir kalkınma ilkesi bu bağlamda, çevre ile barışık bir kalkınma modelini hayata geçirmeyi amaçlamaktadır. Ekonomik büyüme ile doğal kaynakların korunması arasında bir denge kurulmasını öngören sürdürülebilir kalkınma ilkesi, bu doğrultuda şimdiki kuşakların ihtiyaçlarının gelecek kuşakların kendi gereksinim ve beklentilerini karşılayabilme yeteneğini tehlikeye düşürmeden karşılanması gerektiği düşüncesine dayanır.⁷ Burada nesiller arası sorumluluktan bahsetmek mümkündür. Sürdürülebilir Kalkınma kavramı Çevre Kanunu'na 2006 yılında girmiştir.

Çevre Kanunu'nun 1. maddesinde, kanunun amacının çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamak olduğu belirtilmiştir. Kanunun 2. maddesinde, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarının tanımlarına yer verildiği göze çarpmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, "bugünkü ve gelecek kuşakların, sağlıklı bir çevrede yaşamasını güvence altına alan çevresel, ekonomik ve sosyal hedefler arasında denge kurulması esasına dayalı kalkınma ve gelişme" olarak tanımlanmıştır.

Çevre Kanunu 3. madde b bendi "Çevrenin korunması, çevrenin bozulmasının önlenmesi ve kirliliğin giderilmesi alanlarındaki her türlü faaliyette; Bakanlık ve yerel yönetimler, gerekli hallerde meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yaparlar."

c bendi ise "Arazi ve kaynak kullanım kararlarını veren ve proje değerlendirmesi yapan yetkili kuruluşlar, karar alma süreçlerinde sürdürülebilir kalkınma ilkesini gözetirler."

d) bendinde ayrıca, gerçekleştirilecek ekonomik faaliyetlerin faydası ile doğal kaynaklar üzerindeki etkisinin sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde uzun dönemli olarak değerlendirileceği öngörülmüştür.

Son olarak 9. maddenin b) bendinde, çevre düzeni planlarının sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun biçimde koruma-kullanma dengesi gözetilerek hazırlanacağından söz edilmektedir.

Katılım İlkesi

Yalnızca devlete birtakım ödevler yüklemekle çevrenin korunması mümkün değildir. Çevrenin etkili bir şekilde korunması açısından bireylerin de katkı sunmasına ihtiyaç vardır. Bu bakımdan, günümüzde çevrenin korunması devlet ve bireylerin yerine getirmesi gereken ortak bir ödev olarak kabul edilmektedir.

Katılımın kendinden beklenen işlevleri yerine getirebilmesi katılacak kişilerin çevre ile ilgili faaliyet veya konulardan haberdar olmasına bağlıdır. Başka bir deyişle, katılımın layıkıyla gerçekleşebilmesi için katılacak kişilerin ilgili faaliyet veya konu hakkında bilgi sahibi olması gerekir. Bu durumun bir neticesi olarak, katılıma yer veren birçok düzenlemede çevresel bilgilere erişime ilişkin hükümlere yer verildiği görülmektedir.⁸

Çevre Kanunu 3. madde e bendi katılım bir hak olarak tanımıştır. "Çevre politikalarının oluşmasında katılım hakkı esastır. Bakanlık ve yerel yönetimler; meslek odaları, birlikler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşların çevre hakkını kullanacakları katılım ortamını yaratmakla yükümlüdür."

⁷ [Cevre-Hukuku-Ilkeleri-tekli-sayfa.pdf \(haklarvearastirmalar.org\)](#)

⁸ [Cevre-Hukuku-Ilkeleri-tekli-sayfa.pdf \(haklarvearastirmalar.org\)](#)

İşbirliği ve Eşgüdüm İlkesi

Katılımın işbirliği içinde yürütülmesini öngören bu ilke hem ulusal hem uluslararası anlamda geçerlidir. Devletler hem kendi içlerinde kişi ve kuruluşlarla hem uluslararası anlamda diğer ülkelerle işbirliği içinde olmalıdırlar.

Çevre Kanunu 3. madde b bendi çevrenin korunması konusunda ulusal anlamda işbirliği içinde olması gerekenleri sıralamaktadır. “Çevrenin korunması, çevrenin bozulmasının önlenmesi ve kirliliğin giderilmesi alanlarındaki her türlü faaliyette; Bakanlık ve yerel yönetimler, gerekli hallerde meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yaparlar.”

İşbirliği ilkesi de yine bilgi edinme ile doğru orantılıdır. Uluslararası anlamda çevre kirliliğinin boyutunun ulusal sınırları açması durumunda devletler komşu devletleri bilgilendirmek ve uyarmakla yükümlüdürler. Çevre konularının işbirliği ve anlaşmalar yoluyla küresel boyutta ele alınması bu sebeple önemlidir.

Kirleten Öder İlkesi Tarihi Gelişimi

Kirleten Öder İlkesi ilk kez Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü⁹ (OECD) tarafından 1972’de ortaya konmuştur. Bu ilkeye göre, çevreyi kabul edilebilir bir duruma getirmek için kamu yetkilileri tarafından alınan kirlilik önleme ve kontrol tedbirlerinin uygulanmasının maliyetini kirleten üstlenmelidir. Siyasi karar alıcılar bu ilkeyi kirliliği azaltmak ve çevreyi eski haline getirmek için kullanabilecektir.

İlke başlangıçta yalnızca kirliliği önleme ve kirlilikle mücadele maliyetlerine odaklanmış, ancak 1972 yılından sonra ilkenin kapsamı giderek genişlemiştir. Artık emisyonların kirletici sonuçlarını gidermek için yetkililerin yaptıkları maliyetlerini de içermektedir. Günümüzde ilke çevresel sorumluluğu da kapsayacak şekilde genişletilmiştir: zarara neden olan kirlilik yasal sınırların altında kalsa veya kazara olsa bile, kirleticiler neden oldukları çevresel zararın maliyetini üstlenmelidir.

Ekonomik bir kavram olarak ortaya çıkan bu ilke zamanla hukuki bir ilkeye dönüşmüştür. Ekonomide kirletenin ödemesi "negatif çevresel dışsallıkların içselleştirilmesi" olarak tanımlanmaktadır. Kirliliğin maliyetleri kirletene yüklendiğinde, bu maliyetleri karşılamak için mal ve hizmetlerin fiyatı yükselir. Tüketiciler daha düşük bir fiyattan satın almayı tercih ettiklerinden, üreticiler daha az kirletici ürünleri pazarlamaya teşvik edilmiş olurlar. Birleşmiş Milletler 1992 yılında Rio Konferansı’nda Kirleten Öder İlkesini gelecekteki sürdürülebilir kalkınmanın 27 yol gösterici ilkesinden biri olarak kabul etmiştir.

Türkiye’de de kirleten öder ilkesinin hukuki bir karşılığı vardır. Çevre Hukuku genel ilkelerinin sıralandığı Çevre Kanunu 3. madde g bendinde yasa yapıcı kirleten öder ilkesini aşağıdaki gibi tanımlamış 1 bendinde ise yöntemi belirlemiştir.

“g) Kirlenme ve bozulmanın önlenmesi, sınırlandırılması, giderilmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için yapılan harcamalar kirleten veya bozulmaya neden olan tarafından karşılanır. Kirletenin kirlenmeyi veya bozulmayı durdurmak, gidermek veya azaltmak için gerekli önlemleri almaması veya bu önlemlerin yetkili makamlarca doğrudan alınması nedeniyle kamu

⁹ İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı olarak da adlandırılan kuruluş Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) 14 Aralık 1960 tarihinde imzalanan Paris Sözleşmesi'ne dayanılarak, 1961'de kurulmuştur. 38 Ülkenin üye olduğu uluslararası bir ekonomi örgütüdür. Savaş yıkıntıları içindeki Avrupa'nın Marshall Planı çerçevesinde yeniden yapılandırılması amacıyla 1948 yılında kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (OEEC) doğrudan mirasçısıdır. Türkiye kurucu ülkeler arasındadır.

kurum ve kuruluşlarınca yapılan gerekli harcamalar 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre kirletenden tahsil edilir.”

“1) ... Gerçek ve tüzel kişiler, bu düzenlemeler sonucu ortaya çıkabilecek maliyetleri karşılamakla yükümlüdür.”

Kirleten öder ilkesi prensipte kirliliğin önlenmesini amaçlamaktadır, önlemenin gerçekleşmediği hallerde ancak kirliliğin ödenmesi durumu devreye girmelidir. Zamanla pratikte olan teoridekinden uzaklaşmış ve kirleten öder ilkesi önleme ilkesini önceliklendirme konusunda pek başarılı olamamıştır.

Kirletmek Ne Demektir?

Çevre Kanunu tanımlar başlıklı 2. maddesine göre;

“Çevre kirliliği: Çevrede meydana gelen ve canlıların sağlığını, çevresel değerleri ve ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü olumsuz etkiyi”

“Kirleten: Faaliyetleri sırasında veya sonrasında doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine, ekolojik dengenin ve çevrenin bozulmasına neden olan gerçek ve tüzel kişileri” ifade etmektedir.

Kirlilik, çeşitli canlı popülasyonlarında ve insanlarda kendi içlerinde dahi birbirinden farklı etkiler yaratabilmektedir. Örneğin havanın kirlenmesi durumunda bir astım hastası herhangi birine göre daha çok etkilenecektir. Doğaya verilen zarar sonucu oluşan kirliliğin etkisi çok geniş olması, kirliliği tanımlamayı da zorlaşmaktadır.

Kirleten Nasıl Ödeyebilir?

Kirlilik maliyeti genellikle idari düzenlemeler yoluyla (yönetmelik, yasaklar, izinler, bölgeleme, kotalar, kullanım kısıtlamaları ve diğer bazı doğrudan düzenlemeler) ve çeşitli ekonomik araçlarla veya vergilendirme yöntemleriyle kirletenlere yüklenmek istenmektedir.

Kirleten öder prensibinin gerçekleştirilebilmesi için çeşitli yöntemler mevcuttur.

- Hukuki düzenlemeler

İzin ve yasaklarla, belli sınırlamalar ve idari yaptırımlarla yasa koyucu öncelikle kirletmemeyi ve kirletenin yarattığı zararı ödemesini sağlayabilmektedir. Bu şekilde kirlilik azaltılmakta ve kişi, yarattığı kirlilik sebebiyle bazı maliyetlerle karşı karşıya kalmaktadır.

- Ekonomik enstrümanlar

Konu ile ilgili piyasa düzenlemelerinin de etkili olduğu görülmüştür. Çeşitli teşvikler, vergilendirme sistemi, kota belirlenmesi veya direkt pazar oluşturulması yoluyla kirleten kişiler ekonomik yaptırımlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu yolla toplum üzerinde çevrenin kirlenmemesi gerektiği bilinci oluşturulmak istenmektedir. Ekonomik yaptırımların şirketler üzerindeki etkisi yadsınamaz, bu enstrümanların etkinliği aşağıda daha detaylıca anlatılacaktır.

- Gönüllü yaklaşımlar

Günümüzde doğamızı korumanın önemi her geçen gün daha iyi anlaşılmaktadır. Hukuki ve ekonomik düzenlemeler, iklim değişikliği kaynaklı her geçen gün artan afetler ve kirliliğin günlük hayatımıza etkisi toplumsal olarak bilinci arttırmaktadır. Günümüzde ürünlerin ekolojik oluşunun veya daha az enerji tüketiyor oluşunun bir tercih sebebi olmaya başlaması, şirketlerin bu yönde ilerlemesini teşvik etmektedir.

Bu kapsamda ödeme yükümlülüğü olanlar: Ödeme yapanlar dört kategoride sınıflandırılabilir: faaliyetleri kirlilik riskine katkıda bulunan kişiler, bu kişileri sigortalamayı kabul eden sigorta şirketleri, kamu kurumları veya yetkilileri ve üçüncü taraflar.

Kirleten Öder Prensibindeki Sorunlar

- Maliyetlerin adaletsiz dağılması. En kirletici şirketlerin ödemesi gereken bedel ile bireysel tüketicinin üzerine yüklenen maliyetler hesaplanırken daha adil hesaplamalar yapılmalıdır.
- Kirlilik genelde ulusal sınırları aşmaktadır ve devletlerin kendi çevre politikaları yetersiz kalmaktadır. Sınır ötesi durumlarda bir ülkenin doğa politikaları başka bir ülke vatandaşı üzerinde doğrudan etkili olabilmektedir.
- Kirliliğin kaynağının belirlenmesi zordur, doğaya verilen zararda doğrudan sebep sonuç ilişkisi kurmak her zaman mümkün olamamaktadır.
- Ödenen tutar hiçbir zaman verilen zararın tamamını karşılamamaktadır. Üstelik tüm maliyetler kirleten tarafından ödenmemektedir.
- Doğanın kirlenmesi durumlarının etki alanı geniştir ve kimin kime ödeme yapacağını belirlemesi sorunu vardır. Kirleteni tanımlamak ve etkilenen insanlarla ilişkilendirmek kolay değildir. Örneğin hava kirliliği, farklı kaynaklardan ve farklı yerlerden açığa çıkan kirleticilerden kaynaklanabilir. Bu durumda kimin kirleten olarak tanımlanacağı veya kirliliğin büyüklüğünün hesaplanması zordur. Üstelik etkilenen kişi sayısının fazla olması da kirlilikten asıl etkilenenlerin zararlarının karşılanmasını zorlaştırmaktadır.
- Cezai yaptırımlar ve uygulamalarında sorunlar vardır. Kirletenin ödemediği durumların denetlenmesi ve bu doğrultuda cezai yaptırımların olması gerekmektedir.
- Ödeyememezlik durumu ilkenin uygulanabilirliğini tehlikeye sokabilmektedir. Türkiye’de zorunlu çevre sigortası bulunmamaktadır. Bu sebeple şirketlerin çevreye zarar verme durumlarında borç ödeyememezlik ile karşılaşmaları daha olası hale gelmektedir. Sigorta, kirletenin iflasını telafi etmek için kullanılabilir. Çevresel zarar bazen kirletenin varlıklarını aşan çok yüksek bir maliyete sahip olabilir. Sigorta kullanımının ayrıca önleyici etkileri de vardır. Çünkü sigortacı sigortalanan riski sınırlamak isteyecektir ve bu nedenle sigortalıyı riskleri belirleme ve azaltma konusunda etkileyecektir. Sigorta kullanıldığında ve çevresel zarar meydana geldiğinde, zararı ödeyen imzaladığı bedel sözleşmesi nedeniyle sigorta şirkettir. Sigorta şirketi mevzuatın sorumlu tuttuğu şirket sigorta primlerini ödediği için ödeme yapar. Sigortaya başvurulması, açıkça kirletenin başlangıçta spesifik olarak belirlendiğini varsaymaktadır. Sonuç olarak, kirlilik riskini yaratan kişi, risk gerçekleştiğinde üçüncü bir taraf sözleşme ile belirlenen sınırlar dahilinde masrafları karşılayacak olsa bile, bu riski öder.¹⁰

¹⁰ L'APPLICATION DU PRINCIPE DU POLLUEUR-PAYEUR A LA GESTION DU RISQUE ENVIRONNEMENTAL ET A LA MUTUALISATION DES COÛTS DE LA POLLUTION, Youri MOSSOUX' Lex Electronica, vol. 17.1 (Été/Summer 2012)

Kirleten Öder İlkesi ve Sorumluluk

Sorumluluk Nedir?

Aristoteles ve Kant “sorumluluk” kavramında, failin ya da öznenin kendi eyleminin başlatıcısı veya nedeni (causa) olma anlayışını benimsemektedirler. Geleneksel sorumluluk anlayışındaki temel özellik, kişi ya da fail açısından eylemin öznel niteliklerinin, yani sorumluluğun içsel koşullarının belirlenmeye çalışılmasıdır. Sonuç olarak, öznenin ya da eyleyenin kendisinden hareketle temellendirilmeye çalışılan geleneksel sorumluluk anlayışı, günümüz yaşam dünyasının karmaşıklığı ve problemleri göz önünde bulundurulduğunda yetersiz kalacaktır.¹¹ Toplumsal ve çevresel düzeyde büyük zararlar ve tahribatların gerçekleşme oranı her geçen gün artmaktadır. Bu sebeple eylemlerin sonuçlarını ve toplumsal etkilerini de kapsayan bir sorumluluk anlayışı gereksinimi doğmuştur.

Sorumluluk kavramı ahlak felsefesi ve etik kavramı ile sıkı sıkıya bağlıdır. Örneğin filozof Hans Jonas¹² “Sorumluluk İlkesi” adlı kitabında kendinden önceki dönem etik kavramı tanımlamalarının günümüz sorunlarıyla başa çıkmada yetersiz kaldığı yeni bir etiğe gereksinim duyulduğunu açıklamaktadır.

“Bugün modern tekniğin gelişmesiyle her şey değişmiştir. Artık yapılan işlerin etkileri ya da sonuçları bugünle sınırlı kalmamaktadır. İnsanın teknik müdahalesi, doğaya geri dönüşü mümkün olmayan zararlar vermeye başlamıştır. Bu durumdan sadece yaşayan insanlar değil, gelecek kuşaklar, hatta tüm canlılar etkilenmektedir. Böylece doğa yeni bir sorumluluk kategorisi olarak etik dünyasına katılmıştır. Bugün insanlık birbirine karşı olduğu kadar doğaya karşı da etik sorumluluk taşımaktadır. Bu nedenle, Jonas’a göre, etik artık insanlar arası ilişkiler yanında, doğa üzerine de düşünmek durumundadır. Eylemde bulunan kişiler, eylemlerinin ileride ortaya çıkabilecek, amaçlanmayan ve olası sonuçlarını da dikkate almak zorundadırlar.”¹³

Hukuki Sorumluluk Nedir?

Türk Dil Kurumu sorumluluk kelimesini “Kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, sorum mesuliyet” şeklinde tanımlamıştır.

Hukuki anlamda sorumluluk ise kabaca kişinin başkasına verdiği zararı giderme yükümlülüğüdür. Eylemden sorumlu olan kişi ile verdiği zarar arasında nedensellik bağı olması durumunda, zarar gören zarar verenden zararı telafi etmesini hukuki sorumluluk yoluyla isteyebilmektedir.

Sorumluluk kavramı öncelikle Borçlar Hukuku kapsamında değerlendirilmektedir. Borçlar hukukunda sorumluluk, “haksız fiil sorumluluğu” ve “borca aykırılıktan doğan sorumluluk” olarak ikiye ayrılmaktadır. Haksız fiil sorumluluğu ise, kusur sorumluluğu (subjectif) ve

¹¹ *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 2019 Güz, sayı: 28, ss. 87-100*, Aristoteles ve Kant’ta Sorumluluk, Seyit Coşkun, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf>

¹² Hans Jonas, 10 Mayıs 1903 ila 5 Şubat 1993 tarihleri arasında yaşamış Alman kökenli bir Amerikalı filozoftur. Hans Jonas özellikle 1979 yılında yayınlanan “Sorumluluk İlkesi” adlı eseriyle ünlenmiştir. Jonas, Nazi Almanyası’nın Yahudilere uyguladığı ağır baskılar sebebiyle Amerika’ya göçmek zorunda kalmıştır.

¹³ T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2356, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1353, Prof. Dr. Sevgi İYİ, Prof. Dr. Harun TEPE

kusursuz sorumluluk (objectif) olarak ikiye ayrılmaktadır.¹⁴ Türk hukuk sisteminde kusursuz sorumluluk, kişinin gerekli dikkat ve özen göstermemesi durumunda sorumlu tutulabilmesini, hakkaniyet gereği sorumlu tutulabilmesini ve yalnızca eylemi bir tehlike oluşturması durumunda da kişinin sorumluluğu olduğu anlamına gelmektedir.

Çevre Hukuku Açısından Sorumluluğun İncelenmesi

Çevre hukukunda kirleten öder ilkesi kapsamında, kişi çevreyi kirlettiğinde, hem çevreye verilecek zararı önlemek ve verilen zararı onarmak için yapılacak kamusal harcamaların hem de kirliliğin kişilere doğrudan verdiği zararların karşılanması sorumluluğu kirletene yüklenir.

1- Kirletenin kamu kurum ve kuruluşlarına karşı sorumluluğu

Çevrenin kirlenmesini önlemek için yapılan masrafların, iyileştirme için yapılan harcamaların kirleten tarafından ödenmesi istenebilmektedir.

Sorumluluğun doğması için kirlenme tehlikesi yeterli görülmektedir.

Kişi objektif özen gösterme yükümlülüğüne aykırı olarak kirlenmeye sebep olmuşsa, kusuru olmasa da tazminle yükümlüdür.

2- Vermiş olduğu zararlardan doğan sorumluluğu

Kirletenin yarattığı kirlilikten doğan doğrudan sorumluluğu vardır ve bu zararı tazmin etmekle yükümlüdür. Çevre Kanunu 28. madde kirletenin sorumluluğunu aşağıdaki gibi tanımlamıştır. “Çevreyi kirletenler ve çevreye zarar verenler sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumludurlar. Kirletenin, meydana gelen zararlardan ötürü genel hükümlere göre de tazminat sorumluluğu saklıdır. Çevreye verilen zararların tazminine ilişkin talepler zarar görenin zararı ve tazminat yükümlüsünü öğrendiği tarihten itibaren beş yıl sonra zamanaşımına uğrar.”

Çevresel Zarar Sorumluluğu

Çevre Kanunundaki bu tanım çevreyi korumada eksik kalmaktadır. Kurum, kuruluşlar ve kişiler üzerinden değil yalnızca çevresel zarar kavramı ile de sorumluluk oluşmalıdır “28. maddenin sadece özel hukuka ilişkin bir sorumluluk anlayışını benimseyip, çevresel sorumluluğu şahsa veya mala ilişkin özel bir hakkın ihlaline bağlayarak, saf çevresel zararların sorumluluk kapsamı dışında bırakması, bu düzenlemenin en önemli eksikliklerinden biridir. Bu eksiklikten dolayı gerçek anlamda çevre korunması gerçekleştirilmemektedir.”¹⁵

21 Nisan 2004 tarihinde Çevresel sorumluluğa ilişkin 2004/35/EC sayılı Avrupa Birliği Direktifi kabul edilmiştir. Bu direktif, Avrupa Birliği'nin çevresel sorumluluk çerçevesini belirlemektedir. Çevresel sorumluluk ilkesi kapsamında, müteşebbisler çevreye verdikleri zarar için tazminat ödemekle yükümlüdür ve bu da onları bu tür zararlara yol açmaktan kaçınmaya teşvik etmektedir. Bu kapsamda, toprak, su ve biyoçeşitliliği etkileyen önemli çevresel zararların risk altında olduğu düşünülen bir ekonomik faaliyetten (Direktif Ek III'te belirtilen faaliyetler) kaynaklanması halinde, sorumlu işletmecinin masrafları kendisine ait olmak üzere gerekli tüm iyileştirici önlemleri alması gerekmektedir.

Yeni Etik Anlayışı

İnsanın doğaya bakışında köklü değişimlerin olması gerektirmektedir. Başlıca üç çevre etiği yaklaşımı vardır. İnsan merkezci (Antroposantrik), Canlı merkezci (Biyosantrik) ve Doğa merkezci (Ekosantrik). Geçmişte bir canlının ya da doğal oluşumların insana faydasına göre oluşturulmuş bir değer sistemi vardı. Günümüzde ise doğadaki varlıkların insanlara faydası

¹⁴ <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2017-130-1659>

¹⁵ <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2017-130-1659>

üzerinden değil kendine özgü bir değeri olması üzerinden bir etik anlayışı benimsenmeye başlamıştır.

Ekosantrik yaklaşım bütün yaşam biçimlerinin (bitkiler, hayvanlar ve diğer ekosistem üyelerinin) eşit haklarının olduğunu savunmaktadır. Bu çerçevede “Derin ekoloji” kavramı ile İsveçli bilim insanı Arne Naess ve “Doğa Hakları” kitabı ile Roderick F. Nash doğanın kirletilmesi konusunda doğayı merkeze alan bir etik anlayışı ortaya koymaktadırlar.

Ağaçların haklarını savunan raporuyla doğa hakları mücadelesinde önemli bir yeri olan hukukçu Christopher D. Stone’a göre, çocuklara, kadınlara, kara derililere, kızıl derililere, mahpuslara, akıl hastalarına ve hatta canilere sırasıyla belirli haklar tanınmasından sonra, sıranın ağaçlara ve belki genel olarak doğaya gelmesi, insanlık tarihinin gelişim çizgisinin mantıksal bir sonucudur.¹⁶

Ekosantrik bakış açısıyla oluşturulan etik anlayışında; tüm canlıların, yaşam ortamlarının ve doğal ve yapay nitelikteki cansız varlıkların bütünsel bir yaklaşımla korunması gerekmektedir. Oysa günümüzde uluslararası anlaşmalarda “insan”ın korunmasının hedeflendiği görülmektedir.

Toplumsal ekoloji kavramı ile Murray Bookchin kapitalizm ile mücadele etmeden daha özgür, daha demokratik ve ekolojik bir toplum kurma şansımız olmadığını vurgulamaktadır. Aynı şekilde Naomi Klein, “This Changes Everything: Capitalism vs the Climate” adlı kitabında kapitalizm hakkında konuşulmaksızın iklim değişikliğinin ele alınamayacağını savunmaktadır. Uluslararası anlaşmalar ve hükümetler arası işbirlikleri bu bakış açısında var olan adaletsizliği ve eşitliği büyütmektedir. Konu ile ilgili Venezuela Cumhurbaşkanı Hugo Chavez Kopenhag’da gerçekleştirilen 15. Taraflar Konferansı’nda “İklim kapitalist bir banka olsaydı, zengin ülkeler onu çoktan kurtarmışlardı” demiştir. Günümüz iklim politikaları toplumsal ekolojinin ilkeleriyle bağdaşmamaktadır.¹⁷

İklim Etiği

Yeni bir uygulamalı etik dalı olarak ortaya çıkan iklim etiği, iklim değişikliğini temelde etik bir sorun olarak görmektedir. İklim etiği, iklim değişikliği ile ilgili sorunlara eklenen bir konu olmaktan ziyade iklim değişikliğiyle ilgili sorunlara karşı geliştirilen makul tüm politikaların önemli bir parçasıdır.

İklim değişikliği alanında etik kavramı, tarihi salımlardan doğan sorumluluk, küresel ısınmanın sebep olduğu zararların karşılanmasında sorumluluk, gelecekteki enerji yatırımlarının niteliği gibi konuları içeren ve gittikçe kızışan tartışmaların odak noktasını teşkil etmektedir.¹⁸

¹⁶ Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi 7, 2019, Tijen İĞCİ, Nesrin ÇOBANOĞLU İklim Değişikliğinin ve İklim Değişikliğiyle İlgili Küresel Anlaşmaların Çevre Etiği Bakımından Değerlendirilmesi, syf 130-146

¹⁷ Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi 7, 2019, Tijen İĞCİ, Nesrin ÇOBANOĞLU İklim Değişikliğinin ve İklim Değişikliğiyle İlgili Küresel Anlaşmaların Çevre Etiği Bakımından Değerlendirilmesi, syf 130-146

¹⁸ https://www.mfa.gov.tr/iklim-degisikligi-muzakerelerinde-idealist-bir-yaklasim-mi-sergilenmektedir_-tr.mfa

İklim Değişikliğinde Eşitlik ve Ortak Sorumluluk Anlayışı

İklim Değişikliği İle Mücadelede Emisyon Azaltımı

İklim değişikliği Dünya var olduğundan beri olan doğal bir olgudur ancak Sanayi Devrimi ile başlayan endüstriyelleşme sonucu iklim üzerinde insanlığın etkisi olabileceği anlaşılmıştır. O dönemlerde bu etkinin büyüklüğü ve her birimizin hayatındaki olası etkileri anlaşılmamış olsa da günümüzde bu farkındalık artmakta, Devletler konu ile ilgili çözüm arayışlarını sürdürmektedir. Bu sebeple günümüz ekonomi politikalarında her geçen gün iklim değişikliğinin etkisi artmaktadır.

İklim değişikliği fosil yakıtların kullanımı, arazi kullanımındaki değişiklikler, ormansızlaştırma ve sanayi süreçleri gibi insan etkinlikleriyle atmosfere salınan sera gazı birikimlerindeki hızlı artışın doğal sera etkisini kuvvetlendirmesi sonucunda yerkürenin ortalama yüzey sıcaklıklarındaki artışı ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan etkileri ifade etmektedir. Sera gazları, kısaca, atmosferde bulunan ve sera etkisi yaratan kimyasal gaz bileşikleridir. Su buharı (H₂O), karbondioksit (CO₂), metan (CH₄), nitroz oksit (N₂O), ve ozon (O₃) doğal sera gazları sınıfına girerken; endüstriyel üretim sonucu ortaya çıkan hidroflorokarbonlar (HFCs), nitrojen triflorit (NF₃) ve perflorokarbonlar (PFCs) gibi florlu bileşikler ve kükürt hegzaförür (SF₆) ise dolaylı sera gazları sınıfında değerlendirilmektedir.¹⁹

Uluslararası Anlaşmalar

BM Çevre Programı (UNEP) ile Dünya Meteoroloji Örgütü'nün (WMO) 1988'de ortaklaşa ihdas ettiği Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin (IPCC) ortaya koyduğu insan kaynaklı faaliyetlerin neden olduğu küresel ısınmanın iklim üzerindeki etkilerine karşı, 1992 yılında Rio de Janeiro'da toplanmıştır.²⁰ İklim değişikliğine uluslararası anlamda ilk çözüm arayışı 1992 yılında Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi imzaya açılmasıdır. (BMİDÇS) 194 ülke tarafından imzalanan sözleşme temel olarak, sera gazı salımlarını azaltarak iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini minimumda tutmayı amaçlamaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere farklı yükümlülükler getirmiştir ancak bağlayıcılığı yoktur.

Sözleşme 3. maddesi konu ile ilgili ana ilkeleri sıralamaktadır. 1. fıkrada belirtilen “Ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ilkesi” iklim değişikliği etkilerini azaltma konusunda herkesin ortak sorumluluğu olduğunu ancak ülkeden ülkeye bu sorumlulukları yerine getiriş biçimlerinin farklılık gösterebileceği anlamına gelmektedir.

1997 yılında çerçeve sözleşmeyle aynı amacı ve paydaşları taşıyan Kyoto protokolü imzalanmıştır. 2005 yılında Kyoto Protokolü yürürlüğü girmesiyle gelişmiş ülkeleri bağlayıcı sera gazı salım azaltım yükümlülükleri getirilmiştir. Protokolün geçerlilik süresi 2020'de sona ermiştir.

Sera gazı emisyonlarının %55'inden sorumlu 55 ülkenin imzalaması ile 2016 yılında Paris Anlaşması yürürlüğe girmiştir. Türkiye ancak 7 Ekim 2021 tarihinde Anlaşmayı yürürlüğe sokmuştur.²¹

¹⁹ Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi 7, 2019, Tijen İGÇi, Nesrin ÇOBANOĞLU İklim Değişikliğinin ve İklim Değişikliğiyle İlgili Küresel Anlaşmaların Çevre Etiği Bakımından Değerlendirilmesi, syf 130-146

²⁰ <https://www.mfa.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi.tr.mfa>

²¹ Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi, Sayı 6, 2023, syf 9-19 (Derleme Makale) Uluslararası İklim Değişikliği Anlaşmaları ve Türkiye'nin Tutumu Sefa Furkan SELÇUK

Paris Anlaşması'nın 6. maddesi kapsamında anlaşmaya taraf ülkelerin emisyon azaltım taahhütlerini yerine getirebilmeleri için piyasa mekanizmaları oluşturulması öngörülmüştür.

6. madde 4. Fıkrası aşağıdaki gibidir:

“ 4. Sera gazı salımlarının azaltılmasına ve sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesine katkıda bulunmak amaçlı bir mekanizma işbu Anlaşma kapsamında ve Paris Anlaşması Taraflarının buluşması olarak Taraflar Konferansının yetki ve yönlendirmesi altında, Taraflarca gönüllülük esasında kullanılmak üzere oluşturulmaktadır.

Bu mekanizmaya Paris Anlaşması Taraflarının buluşması olarak Taraflar Konferansınca belirlenmiş bir organ tarafından nezaret edilecek ve aşağıdaki hedeflere ulaşmaya çalışılacaktır:

(a) Sera gazı salımlarının azaltılmasını sürdürülebilir kalkınmanın güçlendirilmesiyle birlikte desteklemek,

(b) Tarafça yetkilendirilen kamu veya özel tüzellerin sera gazı salımlarının azaltılmasına katılmasını teşvik etmek ve kolaylaştırılmak,

(c) Başka Tarafların da kendi ulusal katkılarını gerçekleştirmeleri için kullanabilecekleri salım azaltımlarıyla sonuçlanan azaltım faaliyetlerinden faydalanacak ev sahibi Tarafın emisyon düzeylerinin azaltılmasına katkıda bulunmak, (d) Küresel emisyonlarda toplam bir azaltımı sağlamak.

5. İşbu Madde fıkrası 4 hükmünde ifade edilen mekanizmadan kaynaklanan salım azaltımları başka bir Tarafın kendi ulusal katkısını gerçekleştirdiğini göstermek için kullanılmışsa ev sahibi Tarafın ulusal katkısının gerçekleştirildiğini göstermek amacıyla kullanılmayacaktır.

6. Paris Anlaşması Taraflarının buluşması olarak Taraflar Konferansı işbu Madde fıkrası 4 hükmünde ifade edilen mekanizma kapsamındaki faaliyetlerin maddi getirisinin bir kısmının idari harcamaların karşılanması ve ayrıca iklim değişikliğinin olumsuz etkileri karşısında özel hassasiyeti bulunan gelişmekte olan ülke Tarafların uyum giderlerinde yardımcı olunması için kullanılmasını güvenceye alacaktır.²²”

İklim Adaleti ve Adil Dönüşüm

İklim adaleti kavramı, toplumsal ve tarihsel eşitsizliklerin iklim değişikliği sorunu üzerinden katlanarak dezavantajlı kesim, grup, ırk, bölge, sınıf, cinsiyet, azınlık ve gelecek nesillere yansımalarının ve yeniden üretilmesini anlamaya yöneliktir.

Küresel iklim değişikliğine karşı geliştirilen en temel 2 strateji azaltım ve uyumdur.

Azaltım (Mitigasyon) iklim değişikliğine neden olan insan kaynaklı sera gazlarının kontrol altına alınması, azaltılması ve tutulmasına yönelik önlemleri kapsamaktadır.

Uyum (Adaptasyon) ise iklim olaylarının (risklerinin) etkileriyle mücadele etmek, dayanıklı olmak, fayda sağlamak ve etkileri yönetebilmek için stratejileri güçlendirmek, geliştirmek ve uygulamaktır.²³

Sera gazı emisyonlarının ortaya çıkışında Sanayi Devriminin ortaya çıktığı gelişmiş ülkelerin “tarihsel sorumluluğu” bulunmaktadır. Bu durum Kuzey-Güney bölünmesi olarak tanımlanmaktadır. Üstelik bu ülkeler iklim değişikliği etkilerine karşı daha kolay önlem alabilmektedirler bu sebeple diğer ülkelerin iklim değişikliğinden etkilenme oranları da daha fazladır. İklim değişikliğiyle mücadelede adaletsizliği yaratan diğer bir konu ise sürdürülebilir kalkınmadır. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler iklim değişikliğine karşı mücadele ve ekonomik büyümeleri arasındaki dengeyi sağlamakta zorlanmaktadır. Karbon emisyonlarının azaltılması üzerinden yürüyen iklim değişikliği politikaları karşısında ülke ekonomilerinin gelişmesi zordur.

²² <https://hukukbook.com/paris-iklim-anlasmasi/>

²³ Nuran Talu, 1 Nisan 2023 tarihli İklim Adaleti webinarı sırasında gerçekleştirdiği “İklim adaleti ve iklim uyumu” sunumu <https://www.youtube.com/watch?v=Bxac4MwH6t8>

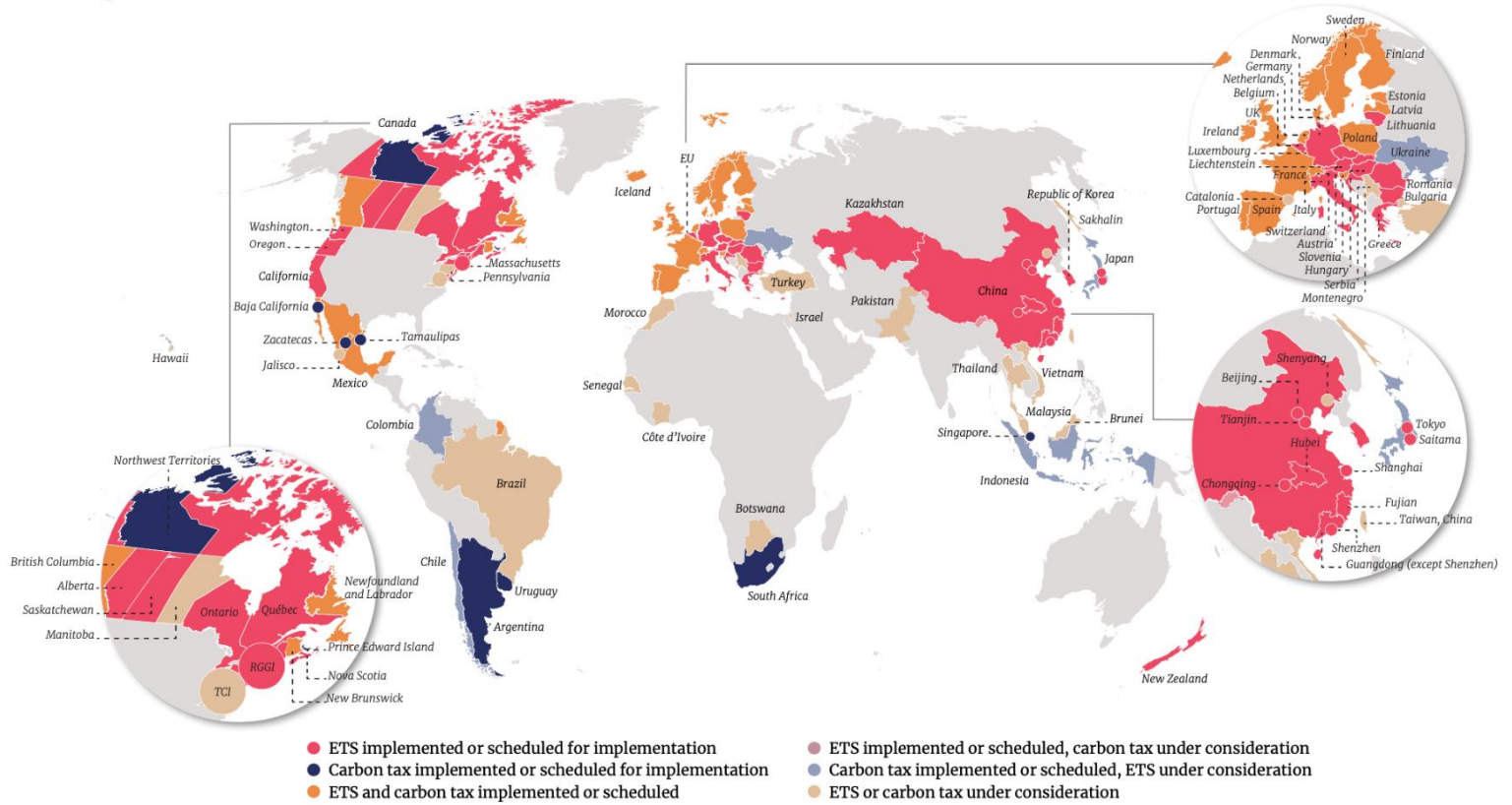
Kirleten Öder Prensibi Çerçevesinde Karbon Emisyonu; Karbon Fiyatlandırması Nedir?

Karbon fiyatlandırması; düşük karbonlu kalkınmanın sağlanabilmesi için oluşturulmuş ekonomik yaptırımlar öngören bir iklim politikasıdır. Günümüzde üretim, tüketim ve yatırım modellerinde değişiklikleri teşvik etmeye yardımcı olabilecek ve böylece düşük karbonlu büyümeyi destekleyebilecek bir yol olarak görülmektedir. İklim değişikliği ile mücadelede en efektif ve de tek yol değildir ancak önemi ve büyüklüğü her geçen gün artmaktadır.

Dünya Bankası her yıl “Karbon Fiyatlandırmasının Durumu ve Eğilimleri” adlı bir rapor yayınlamaktadır. 2022 yılı raporunda, 36'sı karbon vergisi ve 32'si Emisyon Ticaret Sistemi olmak üzere toplam 68 doğrudan karbon fiyatlandırma aracının faaliyette olduğu belirtilmiştir. Raporda, küresel karbon fiyatlandırma gelirinin 2021'de bir önceki yıla kıyasla yüzde 60 artarak 84 milyar dolara yükseldiği kaydedilmiştir.²⁴ Hükümetler çeşitli politika araçlarıyla karbonu fiyatlandırmaktadır. Her karbon piyasası, hem kapsadığı sektörler ve gazlar hem de azaltım hedefleri açısından kendine has özelliklere sahiptir. Bu farklı kurallar, bir ton CO2 fiyatının neden dünya çapında büyük farklılıklar gösterebildiğini açıklamaktadır.

Aşağıdaki haritada Dünyadaki karbon fiyatlandırma sistemleri bulunmaktadır.²⁵

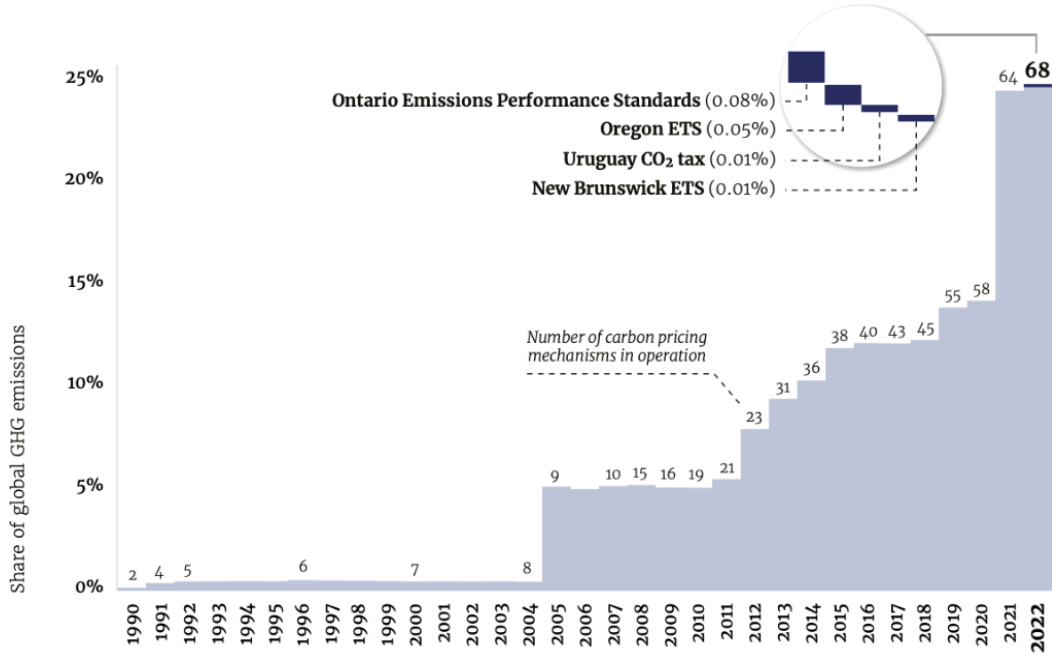
Map of carbon taxes and ETSs

²⁴ <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/dunya-bankasi-kuresel-karbon-fiyatlandirmasi-84-milyar-dolarlik-rekor-gelir-sagladi-/2596605#:~:text=Raporda%2C%20k%C3%BCresel%20karbon%20fiyatland%C4%B1rma%20gelirinin,84%20milyar%20dolara%20y%C3%BCkseldi%C4%9Fi%20kaydedildi.>

²⁵ <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/a1abead2-de91-5992-bb7a-73d8aaaf767f>

Aşağıdaki grafikte ise karbon fiyatlandırmaları ile yıllara göre Dünya çapında karşılanan sera gazı emisyon hacmi gösterilmektedir.²⁶

Karbon Vergilendirmesi

Karbon Vergisi Nedir?

Karbon Vergisi, bir kaynak, mal veya hizmetin üretimi veya kullanımı sırasında salınan karbondioksit (CO₂) miktarıyla orantılı olan doğrudan bir çevre vergisidir. "Kirlüten öder" ilkesinin doğrudan bir uygulaması olan Karbon Vergisinin prensibi basittir: bir ürün ne kadar çok sera gazı salarsa, o kadar çok vergilendirilir. Nasıl uygulandığına bağlı olarak, karbon vergisi fosil yakıtların kullanımında yukarı yönde veya tüketici tarafından aşağı yönde ödenebilir.

Bir politika aracı olan karbon vergisinde, karbonun fiyatı hükümet tarafından belirlenir. Avrupa Birliğinde kamu ve özel ekonomik aktörlerin yatırım tercihleri için bir iklim ölçütü olarak hizmet eden ve ton CO₂ başına Euro cinsinden ifade edilen karbon referans değerine endekslenmektedir. Karbon vergisi hane halkları (özellikle benzin, kalorifer yakıtı ve gaz için), işletmeler ve kamu makamları tarafından ödenmektedir.²⁷

Karbon Vergisi, ekonomik faaliyetlerin olumsuz sosyal ve çevresel maliyetlerini ürün ve hizmetlerin fiyatına entegre etmeyi amaçlar.²⁸ Teknik olarak Karbon Vergisi, salınan CO₂ tonu başına kademeli artışlar içeren bir ücretlendirme şeklindedir. Bu artışların amacı, kısa vadede işletmeleri ve tüketicileri aşırı derecede cezalandırmadan, emisyonları azaltmaya yönelik uzun vadeli yatırımları teşvik etmektir.

Konuyla ilgili önemli bir nokta ise vergilerin nasıl kullanıldığıdır. Karbon Vergisi sisteminde hükümetlerin alınan vergiler ile iklim değişikliğini önleyici finansmanlara yatırım yapması beklenmektedir.

²⁶ <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/a1abead2-de91-5992-bb7a-73d8aaaf767f>

²⁷ <https://youmatter.world/fr/definition/taxe-carbone-definition/>

²⁸ Adını ekonomist Arthur Cecil Pigou'dan alan "Pigouvian" vergilerden biridir

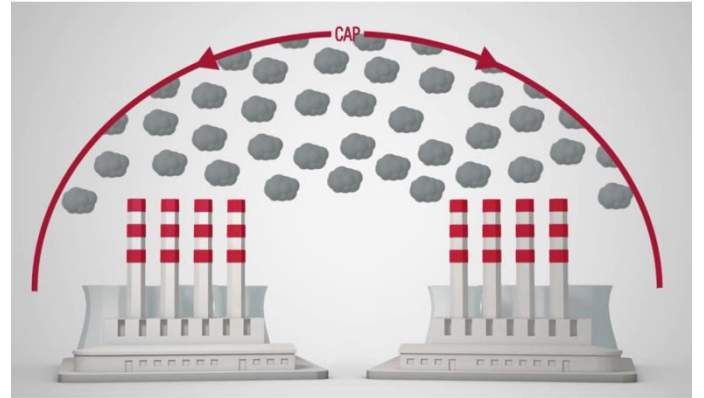
Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması (SKDM)

 lkeler sınırda karbon düzenlemelerine geçmeye başlamışlardır. AB, diğer ülkelerin azaltım ozümü olarak g rdikleri sisteme dahil etmek için sınırlarında bir karbon emisyonu politikasını belirledi. Sınır karbon düzenleme mekanizması aşamalı olarak devreye sokulacak olup, başlangıçta sadece yüksek karbon kaçağı riski taşıyan belirli sektördeki ürünlere uygulanacaktır. Bu sektörler demir ve elik, imento, gübre, alüminyum ve elektrik üretimidir. Bu şekilde AB hem dünya çapında emisyonların azaltımını hem de AB  lkelerindeki şirketlerin rekabet gücünü dengeleyebilmeyi amaçlamaktadır. AB'ye ihracatı sürdürmek isteyen diğer ülkelerdeki şirketlere farklı raporlama imkanı verilecek olsa da 1 Ocak 2023'den itibaren AB bir geçiş sürecine girdi. 2025 itibariyle yalnızca AB'nin yeni metodolojisi ile tam raporlama yapılması zorunlu kılınacaktır.

AB sınırlarında uygulanacak kalıcı sistem 1 Ocak 2026'da yürürlüğe girecektir. AB'de ithalat yapanların yıl boyu diğer ülkelerden alınan malların miktarını ve üretimlerinde ortaya çıkan sera gazlarını beyan etmeleri gerekecektir. Sistemin oturması için 2026-2034 yılları arasında aşamalı olarak geçiş yapılacaktır.²⁹ Bu doğrultuda AB ile ticaret hacmi yüksek olan Türkiye'de emisyon azaltım çalışmalarına başlanmalı, Avrupa'nın Emisyon Ticaret Sistemi yakından incelenmelidir.

Emisyon Ticaret Sistemi (ETS)

Karbon piyasası kirleten öder ilkesi çerçevesinde oluşmuş karbondioksit (CO₂) emisyonlarını sınırlayıcı değer sistemidir. Emisyon Ticaret Sisteminde "cap and trade" yani " karbon sınırlandırması ve ticareti" uygulanmaktadır. Emisyon ticaret sistemi, ticareti yapılabilen emisyon tahsisatları yoluyla belirlenen sektörlerde toplam sera gazı emisyon hacmine sınır koyar. Her bir tahsisat belirli bir emisyon hacmini salma hakkını temsil etmektedir. Tipik olarak dünyada bu değer bir ton CO₂'dir. Her yıl hükümetler şirketlerin tahsisat sayısı ile kotalarını belirlemektedir. Yıllık olarak hesaplanan emisyonlarda piyasada katılımcılar atmosfere saldıkları CO₂ kadar tahsisat ödemelidirler.

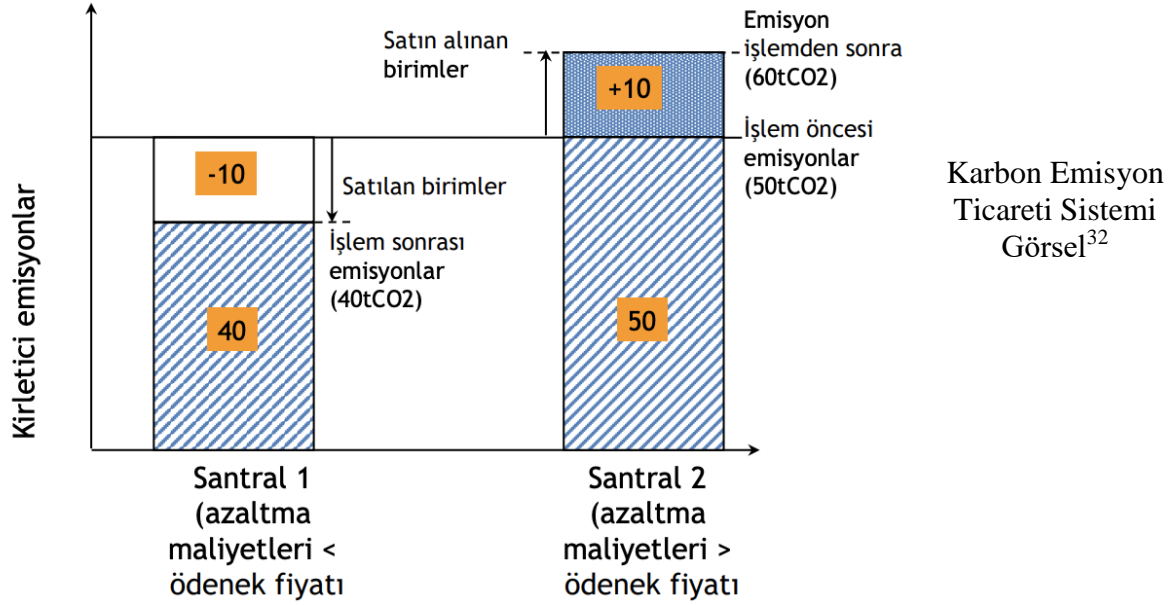
şirketlere tahsisatlar verildikten sonra bir yıllık süreçte iki olasılık karşımıza çıkmaktadır:

- 1- şirketin sera gazı emisyonları tahsis edilen kotadan daha düşüktür, bu durumda şirket kotalarını karbon piyasasında satabilir veya daha sonrası için saklamaya karar verebilir. (bankalama³⁰)
- 2- şirketin sera gazı emisyonlarının tahsis edilen kotadan daha fazla olabilir, bu noktada ise şirket karbon piyasasından ek tahsisat satın almak zorunda kalır, şirketler ayrıca tahsisat ödünç alabilmektedirler.³¹

²⁹ https://taxation-customs.ec.europa.eu/carbon-border-adjustment-mechanism_en

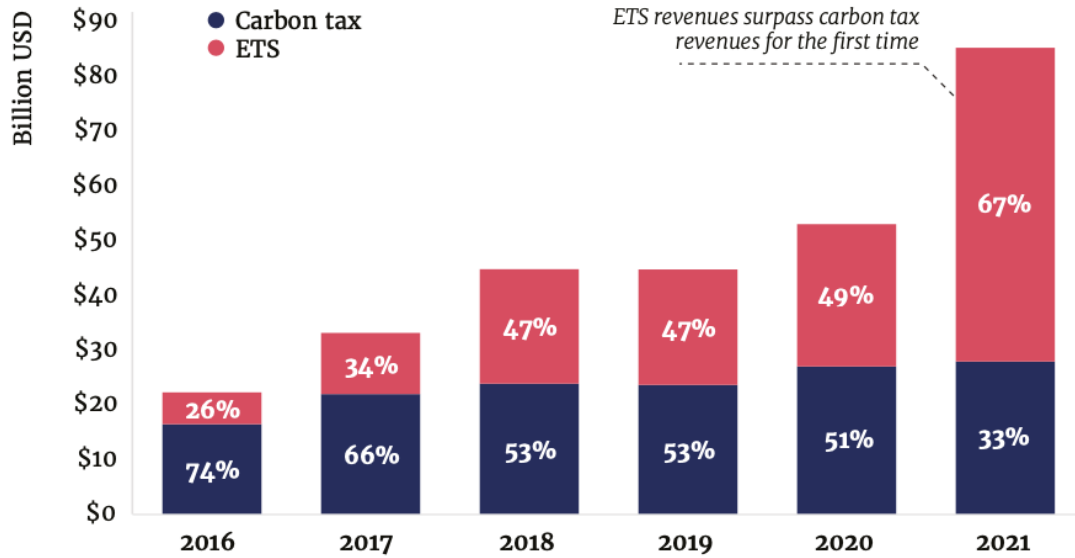
³⁰ Bankalama ve ödünç alma, ETS safhaları üzerinde esneklik sağlayan iki yöntemdir. Bankalama, ETS'nin bir emisyon azaltım yılında (veya safhasında) piyasaya sürülen tahsisatların ETS'nin sonraki yıllarında (veya safhalarında) kullanıl- masıdır. Ödünç alma ise gelecek emisyon azaltım dönemlerine ait tahsisatların mevcut ETS dönemi için kullanılmasıdır.

³¹ <https://www.vie-publique.fr/questions-reponses/282323-co2-le-marche-du-carbone-dans-lunion-europeenne>

Bir ETS'de karbon fiyatı bir hükümet tarafından sabitlenmez, emisyon ödenekleri veya kredilerinin arz ve talebine göre belirlenir. Bu fiyatı ve ETS piyasasının gelişimini çok sayıda finansal, ekonomik ve yasal değişken etkilemektedir. Piyasa oldukça değişken ve heterojen bir yapıya sahiptir.

Bu sistemde “Kirleten öder kirletmeyen kazanır” gibi bir mantık ortaya çıkmaktadır.

2021 yılında ETS'lerden elde edilen gelirler, ilk defa karbon vergilerinden elde edilen gelirleri aşmıştır.³³ Piyasa bazlı bir teşvik olan ETS sistemi işletmeler için ekonomik fırsatlar da yaratmaktadır.

³²https://chk.barobirlik.org.tr/dokuman/videosunum/ilkim_degisikligivekarbonun_fiyatlandirmasi.pdf , Doç. Dr. İzzet ARI, 25 Haziran 2021, İklim Değişikliği ve Karbonun Fiyatlandırılması

³³ <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/a1abead2-de91-5992-bb7a-73d8aaaf767f>

Emisyon Ticaret Sistemi Uygulamaları

Avrupa Birliği Emisyon Ticaret Sistemi

Avrupa Birliği (AB) karbon piyasası, 1 Ocak 2005 tarihinde Kyoto Protokolü kapsamındaki taahhütler doğrultusunda dünyanın en büyük karbon piyasası olarak kuruldu.

Emisyon ticaret sisteminde AB'nin en kirletici sektörler olarak tanımladığı elektrik üretimi, çelik endüstrisi, petrol rafinerileri ve çimento üreticileri, kimyasallar, bölgesel ısıtma ve 2012'den bu yana Avrupa içi ticari uçuşlardan sorumlu havayolları ile havacılık yer almaktadır.

Avrupa Birliği ETS Tarihi Süreç

2005 yılında başlayan sistem, ilk zamanlarda sanayicilerin sisteme dahil olmalarını sağlayabilmek adına AB bu şirketlere büyük miktarda tahsisat ayırdılar.

2007 yılında dağıtılan tahsisatlar sebebiyle karbon fiyatı çok düştü. Bu durumda şirketler için emisyonlarını azaltmak yerine ek tahsisat satın almak daha avantajlı hale geldi.

Ardından gelen 2008 ekonomik kriziyle endüstriyel ve ticari faaliyetlerin azalması ile sera gazı emisyonlarında da düşüş gerçekleşti.

2013 yılında ücretsiz izin verilmesi durduruldu.

2019 yılında verilen izinlerin fazlası piyasadan kaldırıldı.

2019'dan beri karbon fiyatının her geçen gün yükseldiği, sera gazı emisyonlarının da düştüğü gözlemlenmektedir.

2005 yılından 2015 yılına kadar 10 yıllık süreçte var olan emisyonların 3 kat daha fazlası bir karbon fiyatı ile karşılanmıştır. 2021 yılında Çin'de bir karbon piyasası kurması ve AB karbon piyasasının yenilenmesi ile bu oran artmıştır.

2010 yılında çıkarılan Endüstriyel emisyonlara (IED) ilişkin 2010/75/EU sayılı Direktif, AB'deki yaklaşık 52.000 büyük sanayi tesisi için bir izin sistemine dayalı emisyon limitleri belirlemektedir. IED, izinlerin kirletici emisyonlar, kullanılan hammaddeler, enerji verimliliği ve kapanışta sahanın restorasyonu dahil olmak üzere tesisin çevresel performansını bir bütün olarak dikkate alması gereken entegre bir yaklaşıma dayanmaktadır.³⁴

Avrupa Birliği ETS Günümüz

Avrupa Birliği iklim kriziyle mücadele kapsamında 2019 yılında Avrupa Yeşil Mutabakatı'nı kabul etmiştir. Avrupa Birliği bu anlaşmayla kaynakları verimli kullanan ve rekabetçi bir ekonomiye dönüşmeyi ve iklim değişikliğinin etkilerini azaltmayı hedeflenmektedir.

Bunun için aşağıdaki hedeflere ulaşılması amaçlanmaktadır:

- 2050'ye kadar net sıfır sera gazı emisyonunun sağlanması,
- ekonomik büyümenin kaynak kullanımından ayrıştırılması,
- hiçbir kimsenin ve hiçbir yerin arkada bırakılmaması.³⁵

Avrupa Birliği, 2020 yılının sonunda 2030 yılı için yeni bir iklim hedefi benimseyerek karbon emisyonlarının 1990 yılı seviyelerine kıyasla %55 oranında azaltılması çağrısında bulundu. AB ETS, 2022 yılı itibarıyla enerji, imalat sanayi ve havacılık sektörlerinde Avrupa Ekonomik Alanı'nın toplam emisyonunun %40'ını kapsamaktadır.

³⁴ <https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/polluter-pays-principle-12-2021/fr/index.html#A40>

³⁵ https://www.eeas.europa.eu/delegations/t%C3%BCrkiye/avrupa-ye%C5%9Fil-mutabakat%C4%B1_tr?s=230

2021 yılında Avrupa Komisyonu, Avrupa karbon piyasasında reform yapılması gerektiğine yönelik görüş sundu. AB, mevcut piyasaya denizcilik sektörünün de dahil edilerek kapsamını genişletiyor. Ayrıca 2026'dan itibaren karayolu taşımacılığı ve alan ısıtması için yeni bir karbon piyasasının oluşturulması görüşülüyor.

AB ETS sisteminde tahsisatlar, ülkelerin yetkili birimleri tarafından ücretsiz veya ücretli olarak verilmektedir. Ücretli olarak verilen tahsisat gelirleri Üye Devletlerin bütçelerine aktarılmakta ve gelirlerin en az %50'sinin, yenilenebilir enerji kaynakları, enerji verimliliğinin artırılması ve emisyon azaltımı gibi alanlarda harcaması gerekmektedir.³⁶

Ücretsiz Tahsisatlar Sorunu

Bazı şirketler ücretsiz tahsisatlardan faydalanabilmektedirler, bu durum piyasanın emisyon azaltım amacıyla ters düşmektedir. Bir ETS'nin tam olarak çalışabilmesi için ücretsiz tahsisat kavramının kaldırılması ve tüm tahsisat haklarının firmalar tarafından serbest piyasa koşullarında ücretli bir şekilde satın alınması gerekmektedir. Buna karşın, ücretsiz tahsisatlar AB ETS'nin mevcut operasyonlarında önemli bir yer tutmaktadır.

Ücretsiz tahsisatların verilmesinin iki ana sebebi vardır. Bunlardan biri piyasaya dahil şirketlerin rekabet güçlerini düşürmekten kaçınmak diğeri ise karbon kaçağı olasılığının önüne geçmektir. Emisyonlara üst sınır getirmeyen ülkelerdeki şirketlerle fiyatlarda oluşabilecek farklılıklar sebebiyle rekabete dayanan aksamalar oluşabilmekte, sisteme dahil olmayan ülkelere doğru yatırım kaymalarına yol açabilmektedir. Emisyonların sınırlı olduğu ülkelerdeki emisyon azaltımı pahasına piyasa dışı ülkelere artan emisyonlarla sonuçlanabilecektir. Bu duruma karbon kaçağı adı verilmektedir.³⁷

AB gümrüklerinde uygulanacak Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması (SKDM) ile ücretsiz tahsisatların zamanla hiç kullanılmaması sağlanmak istenmektedir. Ücretsiz tahsisatların azaltılması ile karbon fiyatındaki yükseliş ve emisyonlardaki azaltımın artışı ortadadır.

Diğer Emisyon Azaltım Teşvik Uygulamaları

Temiz Kalkınma Mekanizması (TKM) Kyoto Protokolü kapsamındaki bir mekanizma olup, bu mekanizma üzerinden gelişmiş ülkeler geliştirmekte olan ülkelerdeki sera gazı azaltım ve giderme projelerini finanse edebilir ve bu faaliyetlerden sağlanan sertifikaları kendi zorunlu azaltım limitlerine uymak için kullanabilmektedirler.

Sistemde güvenilirliğin ve standardizasyonun sağlanması için emisyon azaltım sertifikaları kullanılmaktadır. Sertifikalandırılmış Emisyon Azaltımları 1 metrik ton CO₂ eşdeğerindeki Kyoto Protokolü birimleridir. SEA'lar, TKM proje aktivitelerinden emisyon azaltımları için yayınlanır.³⁸

Karbon kredilendirme mekanizması, gönüllü olarak uygulanan emisyon azaltma veya uzaklaştırma faaliyetleri yoluyla ticareti yapılabilir kredilerin üretildiği bir sistemi ifade eder. Karbon kredilendirme mekanizmaları, karbon vergileri ve ETS'lerden farklı bir şekilde işler. İşletmelerin emisyon için ödeme yapmasını gerektirmek yerine (kirleten öder ilkesi), işletmeler ve diğer kuruluşlar, emisyonların azaltıldığını veya tutulduğunu göstererek karbon kredileri (gelir) elde edebilirler. Bu sistemde emisyon ticaretine giren ülke ve işletmeler gönüllü olarak tanımlanmaktadır.

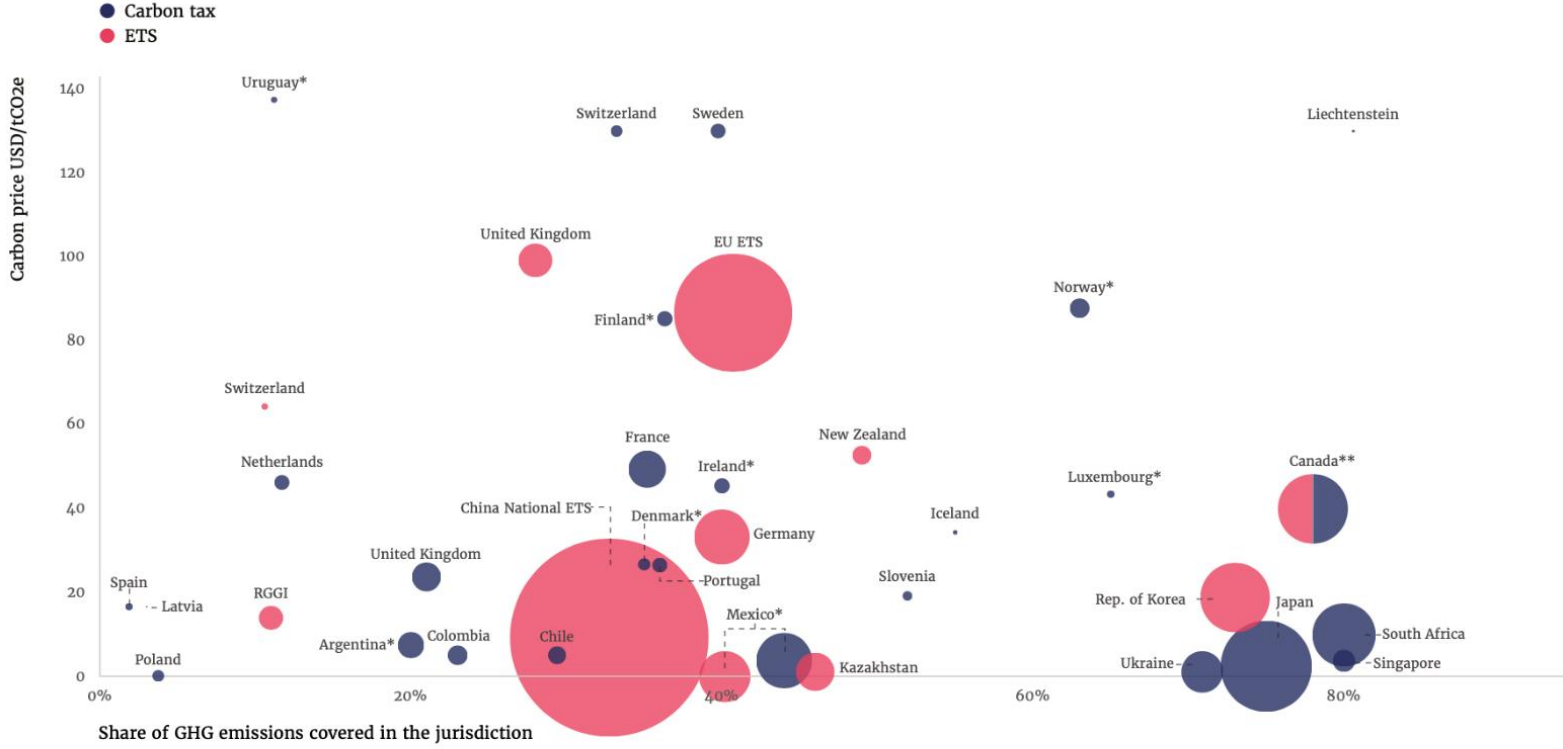
³⁶ <https://www.semtrio.com/blog/ab-etsdeki-uccretsiz-tahsisatlar-sinirda-karbon-duzenlemesi-mekanizmasini-nasil-etkileyecek>

³⁷ https://webdosya.csb.gov.tr/db/destek/icerikler/full_taslak-20191127113907.pdf

³⁸ <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-convention/glossary-of-climate-change-acronyms-and-terms>

Türkiye'de ilk gönüllü karbon salımı ticareti anlaşmasını, 2006 yılında 30 megavatlık rüzgar santrali için Bilgin Enerji gerçekleştirildi. Bu kapsamda 72 bin ton karbon salınmasını engellediği için 300 bin euroluk bir satış yapılmıştı. Osmaniye'deki rüzgar santrali için gönüllü karbon piyasasında anlaşma imzalayan Zorlu Enerji ise Pakistan'da inşa ettiği rüzgar santrali için de benzer bir adım atmıştı.³⁹ Türkiye'de 2016'dan beri Sera Gazı Kontrol Yönetmeliği var ve bu şekilde 3000'e yakın şirket kontrol ediliyor.

Dünyadaki Emisyon Ticaret Sistemleri

Yukarıda Dünya Bankası 2022 raporuna göre mutlak emisyon kapsamı, kapsanan emisyonların payı ve yetki alanlarına göre karbon fiyatları gösterilmektedir.⁴⁰

2021 yılında Hindistan ile en çok emisyon üreten ülkeler listesinde üst sıralarda yer alan Çin'in kendi ulusal emisyon sistemini kurması ile dünya genelindeki emisyon azaltımı hız kazanmıştır.

³⁹ <https://www.dunya.com/dunya/havadan-para-kazanmanin-7-yolu-haberi-136585#:~:text=Emisyon%20ticareti%20olarak%20da%20adland%C4%B1r%C4%B1lan,veya%20h%C3%BCK%C3%BCmetler%20unun%20ticaretini%20yap%C4%B1yor.>

⁴⁰ <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/a1abead2-de91-5992-bb7a-73d8aaaf767f>

Fransa Örneği

Fransa da Yeşil Mutabakat kapsamında 2050'ye kadar karbon 0 olmayı hedefliyor. Uzun zamandır hem karbon vergisi uygulayan hem de AB ETS sistemine dahil olan bir ülkedir.

Fransa'da 2019 bir kişinin karbon emisyonu ortalama, 9,2 ton iken Dünya geneli ortalaması ise 6.6 tondur. Bu sebeple emisyon azaltım çalışmaları çok önemlidir.

Fransa'da sektörlere göre emisyon oranları incelendiğinde;

Genel ulaşım %35 / Tarım (hayvansal – bitkisel) (daha çok metan gazı) %18

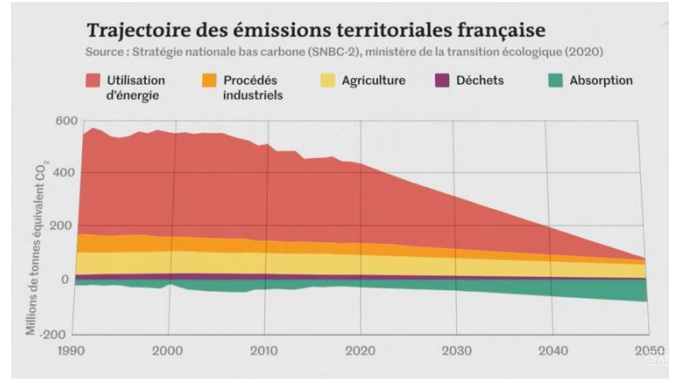
Endüstriyel sektörler %17 (1990'dan beri azaldı.) / İnşaat (genelde ısıtma anlamında enerji sağlıyor) %16 / Enerji ihtiyacının karşılanması %10 / Atık sektörü (metan gazı) %3

2020 verilerine göre karbon vergisi sayesinde sadece 2018 yılında Fransa'da yaklaşık 4 milyon ton CO2 emisyonu engellendi.

2023 yılında Fransa'da trenle gidilebilecek ve mesafesi iki buçuk saatin altında olan uçak seferleri yasaklandı. Bazılarına göre sembolik bir adım olsa da yasak genel olarak olumlu karşılandı. Yolcu başı aynı güzergahın trenle gidilmesi uçakla gidilmesine göre 77 kat daha az karbondioksit salımına sebep oluyor.⁴¹ Bu gibi düzenlemeler ile Devletler kendi yöntemleriyle azaltım yolları aramaktadırlar.

ETS Sistemindeki Sorunlar

- ETS sisteminde ülkeler karbon vergisinden toplanan gelirleri nasıl harcadıkları konusunda yeterince şeffaf değildirler. Bu konuda Devleti kısıtlayıcı düzenlemeler olması gerekmektedir.
- Sistemin karbon negatif sektörleri destekleyici çalışmalar yapması gerekmektedir.
- Daha çok sektörün sisteme dahil olması gerekmektedir.
- Sistemin karışıklığı uygulanabilirliğini de zorlaştırmaktadır.

⁴¹ <https://medyascope.tv/2023/05/24/iklim-krizi-fransada-kisa-mesafeli-ucus-seferleri-yasaklandi/>

Sisteme Eleştirel Bir Bakış: “Kirleten Öder İlkesi” Yerine “Önlem Alma” ve “İhtiyatlılık” İlkeleri

“Primum non nocere”, “ önce zarar verme” anlamına gelen latince bir söyleyiştir.

19. Yüzyıldan itibaren Avrupa’da tıp derslerinde modern Hipokrat öğretisi olarak öğretilmektedir. Hekim hasta ve ilaç arasındaki ilişkide, hekime önce zarar vermeme öğüdünü vermektedir. Hekim bir tedavi uygulamak yerine, bir şey yapmamayı seçtiğinde hasta için durum değişmeyecekse veya daha iyi olacaksa hekimin bir şey yapmamayı tercih etmesi gerekmektedir. Aynı şey insanın doğa ile ilişkisinde de geçerlidir. Öncelikle Dünya’ya zarar vermemek seçilmelidir. Bu benzetmede insan müdahalesi ilaç veya tedavi olarak değil, kirlilik ve atık şeklinde kendini göstermektedir. Buradaki üçlü ilişki; insan, Dünya ve kirliliktir. İnsan Dünya’yı kirletmemeyi seçebilecekse kirletmemelidir. “primum non nocere”. Dünya’nın iklim değişikliği ile her geçen gün daha da hastalandığı kabul edilmelidir. Kuzey devletleri karbon emisyon ticareti gibi yollar arkasına saklanmayı bırakmalı önce doğayı kirletmeme yolları aramalıdır.

Örneğin ulaşım en çok karbon emisyonunun olduğu sektörlerden biridir. Karbon fiyatlandırması üzerinde ulaşımın ücretleri her geçen gün artmaktadır. Ancak pahalı ödemek yerine başka ulaşım araçlarını seçmediğimiz sürece değişim mümkün değildir. Somut olarak ulaşımın arabadan bisiklete geçmek; 50’de 1’i kadar karbon emisyonu ortaya çıkarmak demektir. Ekonomik yaptırımların insanların yaşam tarzlarını, hayatı yaşayışlarını değiştirdiği herkesçe kabul edilmiştir ancak bakış açısı değişmezse istenilen sonuç alınamayacaktır. Bu sebeple ekonomik fayda kadar doğa bilincinin oluşmasına da zaman harcanması gerekmektedir. Doğaya verilen zararların tazmini hiçbir zaman gerçek anlamda mümkün değildir. Bu sebeple maalesef bu ilke zamanla “Kirlenme izni” olarak görülmeye başlanarak gerçek sorunlara değinilmeden geçici önlemler alınmasına sebep olmuştur. Kirlenme öder mi ödeyen kirlenir mi?

Diğer taraftan karbon emisyonunu azaltmak için günümüzde güneş, rüzgar, dalga gibi temiz enerjilere geçilmeye çalışılıyor. Ancak örneğin yenilenebilir enerji santrallerinin atıklarının geri dönüşümü konusunda yeterince çalışma yoktur. Yenilenebilir enerji çözümleri üzerine daha çok ARGE ihtiyacı sürmektedir. Konu ile ilgili diğer bir tehlike ise insanlığın hala yutak alanları yok ediyor oluşudur. Yutak alanlara yapılan yenilenebilir enerji santralleri uzun vadeli zararlar vermektedir.

Günümüzde odak noktası olan karbon emisyonunu azaltım politikaları doğayı kurtarmaya yetmeyebilir. Karbon emisyonu limitinin altında kalmış ancak yine sonuçta ortaya karbon salan bir şirket yalnızca limitin altında kalarak para kazanabilmektedir. Oysaki Karbon Emisyon Ticaretinde yer almayan ancak karbon negatif bir şirket hem vergilerini vermekte hem de karbon eksi oluşuyla bir gelir elde edememektedir. Bu sistem maalesef doğaya bakış açımızdaki sorunları derinleştirmektedir. Dünya, doğa kirletilebilir görülmemelidir. Ödeme yapılıyor oluşu kirliliği yok etmemektedir. Doğayı kirletmemek için önlem alınmalı, kirlilik riski durumunda faaliyetleri sonlandırmak gerekmektedir. Kirlenme öder üzerinden politikalar oluşturmak yerine ihtiyatlılık üzerinden, önleme yöntemleriyle politikalar oluşturulmalıdır.

Kaynakça

- ETS'deki Ücretsiz Tahsisatlar Sınırdaki Karbon Düzenlemesi Mekanizmasını Nasıl Etkileyecek : <https://www.semtrio.com/blog/ab-etsdeki-uccretsiz-tahsisatlar-sinirda-karbon-duzenlemesi-mekanizmasini-nasil-etkileyecek> adresinden alındı
- *Çevre ve Şehircilik Bakanlığı*. Emisyon Ticaret Sistemi Nedir? Nasıl Çalışır?: https://webdosya.csb.gov.tr/db/destek/icerikler/full_taslak-20191127113907.pdf adresinden alındı
- (2021, Mayıs). Taxe Carbone définition et applications - Qu'est ce que la taxe carbon: <https://youmatter.world/fr/definition/taxe-carbone-definition/> adresinden alındı
- (2022, Haziran). Havadan para kazanmanın 7 yolu: <https://www.dunya.com/dunya/havadan-para-kazanmanin-7-yolu-haberi-136585> adresinden alındı
- *Anadolu Ajansı*. (2022, Mayıs). Dünya Bankası: Küresel karbon fiyatlandırması 84 milyar dolarlık rekor gelir sağlandı: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/dunya-bankasi-kuresel-karbon-fiyatlandirmasi-84-milyar-dolarlik-rekor-gelir-sagladi-/2596605> adresinden alındı
- Arı, D. D. (2021, Haziran). İklim Değişikliği ve Karbonun Fiyatlandırması: https://chk.barobirlik.org.tr/dokuman/videosunum/ilkim_degisikligivekarbonun_fiyatlandirmasi.pdf adresinden alındı
- *Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu*. (2023, Mart). Avrupa Yeşil Mutabakatı: https://www.eeas.europa.eu/delegations/t%C3%BCrkiye/avrupa-ye%C5%9Ffil-mutabakat%C4%B1_tr?s=230 adresinden alındı
- Civanoglu, A. (2006, Mayıs). *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*. Çevre Hukuku'nda İhtiyat İlkesi : <https://acikerisim.sakarya.edu.tr/bitstream/handle/20.500.12619/92331/T02682.pdf?sequence=1> adresinden alındı
- Coşkun, S. (2019 güz). *Aristoteles ve Kant'ta Sorumluluk*. Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, sayı: 28, ss. 87-100: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf> adresinden alındı
- *Cour des Comptes Européenne - Rapport spécial*. (2021). Principe du pollueur-payeur: une application incohérente dans les différentes politiques et actions environnementales de l'UE: <https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/polluter-pays-principe-12-2021/fr/index.html#A40> adresinden alındı
- *Dış Haberler Servisi, Medyascope*. (2023, Mayıs). İklim krizi: Fransa'da kısa mesafeli uçuş seferleri yasaklandı: <https://medyascope.tv/2023/05/24/iklim-krizi-fransada-kisamesafeli-ucus-seferleri-yasaklandi/> adresinden alındı
- De Redon, L., & Javelaud, E. (2022). *Justice Pour La Planète*. Ivry-sur-Seine: Les Editions de l'Atelier.
- *European Commission Taxation and Customs Union; Carbon Border Adjustment Mechanism*: https://taxation-customs.ec.europa.eu/carbon-border-adjustment-mechanism_en adresinden alındı
- Güdük, Z. (2017). *TBB Dergisi* . Türk Mevzuatında Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu: <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2017-130-1659> adresinden alındı
- Güneş, P. D. (2021, Ekim). *Ulusal ve Uluslararası Çevre Hukukunun Temel İlkeleri* . Haklar ve Araştırmalar Derneği: <https://haklarvearastirmalar.org/wp-content/uploads/2021/09/Cevre-Hukuku-Ilkeleri-tekli-sayfa.pdf> adresinden alındı
- *Hukuk Ansiklopedisi*. (2022, Nisan). Paris İklim anlaşması: <https://hukukbook.com/paris-iklim-anlasmasi/> adresinden alındı
- İyi, P. D., & Tepe, P. D. (2011, Eylül). *Anadolu Üniversitesi Yayını no: 2356 / Açıköğretim Fakültesi yayını no: 1353*. Etik: <https://sosyolojiden.files.wordpress.com/2015/09/etik.pdf> adresinden alındı
- İçci , T., & Çobanoğlu, N. (2019). *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi 7 (2)*. İklim Değişikliğinin ve İklim Değişikliğiyle İlgili Küresel Anlaşmaların Çevre Etiği Bakımından Değerlendirilmesi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/902452> adresinden alındı

- LaRédaction. (2022, Eylül). CO2 : le marché européen du carbone en sept questions : <https://www.vie-publique.fr/questions-reponses/282323-co2-le-marche-du-carbone-dans-lunion-europeenne> adresinden alındı
- Laurent, E. (2023). *Economie pour le XXIe siècle, Manuel des transitions justes* . Paris: La Découvert.
- Mossoux, Y. (2012, Yaz). *Lex Electronica*, vol. 17.1. L'application du principe du Pollueur-payeur à la gestion du risque environnemental et à la mutualisation des couts de la pollution: <https://www.lex-electronica.org/en/articles/vol17/num1/lapplication-du-principe-du-pollueur-payeur-a-la-gestion-du-risque-environnemental-et-a-la-mutualisation-des-couts-de-la-pollution/> adresinden alındı
- Ok, C. T. *Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı*. İklim Değişikliği Müzakerelerinde İdealist Bir Yaklaşım mı Sergilenmektedir?: https://www.mfa.gov.tr/iklim-degisikligi-muzakerelerinde-idealist-bir-yaklasim-mi-sergilenmektedir_.tr.mfa adresinden alındı
- Selçuk, S. F. *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*, sayı 6, Derleme Makale . Uluslararası İklim Değişikliği Anlaşmaları ve Türkiye'nin Tutumu: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2798304> adresinden alındı
- *Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı*. (tarih yok). BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi: <https://www.mfa.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi.tr.mfa> adresinden alındı
- Talu, N. (2023, Nisan). *İklim Adaleti webinarı sunumu*. İklim adaleti ve iklim uyumu: <https://www.youtube.com/watch?v=Bxac4MwH6t8> adresinden alındı
- *The World Bank*. (2022). State and Trends of Carbon Pricing: <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/a1abead2-de91-5992-bb7a-73d8aaaf767f> adresinden alındı
- *United Nations Framework Convention on Climate Change*; Glossary: https://unfccc.int/resource/cd_roms/na1/ghg_inventories/english/8_glossary/Glossary.htm adresinden alındı